

ЗА ДУМАТА КАТО СРЕДСТВО ЗА ОБЩУВАНЕ¹⁾

Иван Касабов

Нов български университет

Резюме. Статията представлява опит да се изясни сложният проблем за езиковото общуване според условията, определящи разбирането между участниците в комуникацията, както и благодарение на символните особености на думите с техните общностно споделяни значения и значимости. Текстът е организиран в две части. Първата част е посветена на проблематиката на речевото общуване като речева дейност, тясно свързана и преплетена с останалите човешки дейности. Специално внимание се отделя на нивата на осмисляне и на условията за разбираемост в резултат на речевото общуване. Във втората част на статията се разглежда заложената във всяка дума интерпретативност, както и смисловото самообосноваване на думите-символи в езиковата система чрез техните общностно споделяни значения, осмисляни употреби и ценностни конотации-значимости.

Keywords: verbal communication, word-symbol, meaning, value, semantic interpretation

Всеки чувства, че за нормалния жив човек всяка произнесена дума не е просто физически звук и нищо повече. Тя е и органически дразнещо, и сензитивно усещано звучене, което се възприема като нещо цялостно и смислено и се идентифицира с определена образна предметна представа, за да се разбере същностно като някакво значение, дори е стремеж към адекватно разбиране на същността на предмета на думата. Всички тези енергии на предметната същност действат и на нивото на мисленето, и на представата, и на възприятията, и на чувствените усещания, и дори на нивото на звуковите дразнения. Ефектът от енергетичните действия на всички тези нива е едновременно и трудно разчленим в човешката природа. Произнесената дума действа чрез различните свои енергии на всяко от изброените нива, а тези различни видове енергии са обединени от цялостната енергия на думата-символ. Тази символна енергия е изразител на предметната същност на думата, както изобщо символът е изразител на осмисления, същностен предметен образ. Само тази изразеност на същността на предмета чрез предметния образ в символа дава възможност и за разбиращото осмисляне на същността на всеки предмет в ценностните (на значимостите-стойности) интерпретации на значенията на съответната му дума-символ.

I. Реалното *речево общуване* е изключително богато и неповторимо индивидуално, доколкото всяка речева ситуация е уникална за всеки от участващите в нея. Това общуване, ако се имат предвид уникалните индивидуалности на всеки от участващите в него живи хора, е пряко свързано с техните актуални мисли, представи, чувства, конкретни възприятия, усещания и дори дразнения. Звучащата реч на говорещия неизбежно предизвиква определени усещания в резултат на слухови дразнения както у неволно възприемащия и индиферентен страничен наблюдател, така и у склонния към отклик евентуален или реален събеседник. Те може да бъдат възприемани като положителни (благозвучни, еуфорични) или отрицателни (неблагозвучни, дисфорични) не само по отношение на чисто произносителни (прозодични) индивидуални особености на звучащата реч – като напр. сила, височина, тембър на гласа, но дори и на общия интонационен тон на изказванията. Забелязва се и най-просто влияние на възприеманата реч, като израз например на грубост или деликатност, или на уместност и сполучливост на самите използвани изрази, думи, обръщения в дадена ситуация. Всеки акт на речева изява е породен от емоционално-волеви импулс и смислена мотивация за изразяване на индивида-личност с евентуално намерение за споделяне с други хора на чувства, желания, идеи чрез съобщения, отнасящи се до самия него или до отношенията му с нещата от света около него. Личностната индивидуалност на възприемащия даден речев израз не само възприема съобщения и идеи за другия, за неговия и общо споделяния свят, но в живото общуване в дадения момент у него често се предизвикват ярки представи и понякога силни чувства, достигащи до най-интимни дълбини на душата и пораздащи нови импулси за отговор или желания и мотивация за индивидуални, групови и дори общностни действия – адекватни или неадекватни, както героични или позорни, така и банално всекидневни, незначителни и дори понякога изглеждащи безсмислени. За тази мощ, очарование и магия на словото се говори често в реториката и поетиката, но изключително рядко и спорадично в науката за езика. Нерядко обаче се говори за практически безкрайната многозначност на думите, за смисловата дифузност между значенията на една дума и за разнообразните ѝ отношения към останалите думи и техните значения в езика. Срещат се и разочарования от това, че думите не могат да изразят точно и в цялото разнообразие тънкостите на мисълта и страстите на душата, както и възхита, че чрез думите от езика можем да говорим по всякакви възможни начини за всичко на света и в самите нас.

Всичко това се отнася за езика в действие, т.е. за езика като речева дейност. Речевата дейност е свързана с другите човешки дейности и конкретни действия – практически и когнитивни. Всяка реч е неизбежно смислово взаимодействаща с контекста на дадена ситуация и така тя е винаги конкретна – и в процеса на актуално звучащо (или писмено фиксирано) говорене, и като речеви (фиксиранни в паметта или в текстове) произведения като общ резултат на такова говорене.

Речта има материален звуков (или писмено фиксиран) израз, предаване и съответно възприемане чрез слуха (или зрението при четене). Тя е последователна, линейно протичаща и характеризираща се със сливане на думите в речевия поток и е винаги актуално и модално отнасяща се към това, за което се говори в конкретна речева ситуация с реалните участващи в нея. Като индивидуално действие, което се разгръща във времето и пространството, речта е субективна като свободна (и един вид елементарна „творческа“) дейност, която е динамична, вариативно разнообразна и практически безкрайна.

Така речта се явява израз на най-интимната същност и на най-съкровениите чувства и мисли на личността на говорещия – от лиричните му изяви, спомени и разкази за себе си до живото му участие в актуални диалози, изказвания и разкази за всичко около него. В речта си той изявява себе си, своята човешка същност, уникална индивидуалност и свободна творческа способност. Речта обаче не може да ограничи своя смисъл и своята цел само до импулса за изразяване. Такова изразяване трябва да бъде и разбираемо – ако не за другия и за другите, поне за себе си. Дори и интимната лирика не е израз на чисти, хармонично протичащи или противоречиви чувства, а на схванати и разбрани в известна степен и отчасти осмислени такива чувства чрез организирани членоразделни и разбираеми изрази и думи – декламирани, припомняни или записвани като текстове.

Необходимо е да бъдат изтъкнати тези специфики на речта като дейност, тъй като те (може би като разбиращи се от само себе си) са често пренебрегвани или редуцирани за сметка на по-доброто разбиране на речевата дейност чрез изследването на нейните резултати – текстовете. Отбелязаната разбираемост на всяка реч и говорене е задължително необходимо условие за речевото общуване между говорещите. Явен трюизъм е, че за всяко общуване е нужно да има нещо общо между общуващите помежду си. Очевидно е, че общи са времето и мястото на актуалната комуникативна ситуация за участниците в диалога, но чувства, образи и мисли не може да се предават и възприемат директно, а чрез звучаща говорна членоразделна реч в подредени във фрази думи. Чисто физическо и афектно общуване е по принцип възможно и без думи, и без да се знае името на другия, но това е тъпо телесно-животинско и асоциално поведение при пълна липса на осъзнаване на самия себе си в случаи на умопомрачение и самозабрава. В нормалното човешко общуване дори жестовете, мимиките и очите „говорят“, като изразяват значителна част от неведомата дълбина на душата, чието „огледало“ е лицето, а речта е тази, която най-пълно и живо изразява индивидуалността на личността. „*Говори, за да те позная!*“, е казвал древният мъдрец. Общуването винаги предполага някакво отношение на човека, който общува с този, с когото общува. В живото общуване те не са незнаен адресант и никому неизвестен адресат в абстрактна размяна на съобщения, а са участващи в типични „актьорски“

роли живи действащи лица в уникални житейски комуникативни ситуации. В общуването човек винаги изразява нещо от собственото си *Аз*, но никога не може да изрази цялата си многообразна същност, както и този, с когото се общува, никога не може да бъде разбран в цялата си душевност, но в живото общуване винаги се разбира нещо от същността на другия (което обикновено се смята за повече от достатъчно, ако се съди по крайните мнения за другите, изградени в резултат на типичните човешки взаимоотношения).

Нормално е общуващият човек да разпознава другия именно като друго живо човешко интелигентно същество (каквото е и той) със съответните чувства, желания и мисли. Още първото впечатление предизвиква усещане за известна симпатия или антипатия (рядко безразличието и апатията водят до привличащо вниманието различаване) при възприемането на другия, породена най-общо от неговото външно излъчване, като израз на неговата вътрешна същност, чрез цялостния му външен вид със стойката, позата, жестовете и мимиките, чрез лицето и очите. От това общо впечатление на възприятието се развива образната представа за другия, осмислена от известно разбиране и резултираща в смътното мнение за него, а за нас той вече от индивид става личност със собствено име и става *Ти* (или *Той* и *Тя*) с главна буква. За да добием по-ясно мнение за това, което *Той* представлява, е нужно да разберем какво мисли или чувства за себе си, за другите и за останалите неща от света. Пряко предаване на мисли, чувства и желания обаче е възможно само в сензационни явления като телепатията, а нормалното е те разбираемо да се изразяват чрез звучащи думи в човешкото общуване.

Както е известно, безсловесно контактно физическо общуване е възможно при силна симпатия или антипатия, както е възможна и спонтанна жестово-мимическа дистантна ситуативна комуникация при телесно визуално представяне на силни емоции или конкретно жестово посочване към нещо, но такава общуване е непълноценно. Това е така, защото отделните последователни жестове могат изразително да посочват, но не могат да изразяват постоянна връзка с нещо друго (т.е. към какво и как се отнасят тези жестове), а само конкретни *тук и сега* качествени състояния на жестикулиращия. Посочващият жест може само да идентифицира, но не и да казва нещо за посочвано *тук и сега* нещо. Спонтанните жестове не дават възможност за същинско общуване без думи и знаци, а те са или придружаваща речта жестуалност, или жестов език от конвенционално заместващи езикови изрази (обикновено с остатъци от ритуални жестове). Така, присъствието на един индивид с друг индивид на дадено място и в дадено време са необходими за актуално общуване условия, но сами по себе си не са достатъчни, ако те не са по някакъв начин разбирани *аз, ти, тук и сега*, т.е. ако не са станали езикови (или други) знаци. Такова познато (класическо) триединство на време, място и действие е сцената като типична ситуационна рамка за действащите лица. Но мимическото представ-

ление може само образно да представя, само да показва нещо на сцената, но не може да казва (и разказва), т.е. може само да подрежда жестомимически последователности, но не може да свързва изобразяваното и показваното в цялостен изказ, да съобщава нещо (ново) за (вече известно) нещо.

Общуването между хората е дотолкова естествена човешка дейност, която съпровожда всяка общностна дейност, че невинаги е лесно да бъде отделена едната от другата. Доколкото за отделния човек езикът е сложно преплетен с различаващото осмисляне на нещата от света в техните символни названия, мисловно-езиковата дейност осъществява прехода от несъзнаваните актове (от елементарните към по-висшите степени) на осмисляне до *осъзнаването* на техните резултати в специфична цялостна езикова картина на света. Едновременно с това символно осмисляне на света, човек осъзнава и самия себе си като нещо отделно от всичко останало (като обект), за което той мисли (като субект). По същия принцип той осъзнава себе си и като различен от останалите хора във взаимодействието си с тях, осъществявано и чрез речевите актове на общуване, което се оказва възможно благодарение на общностно споделяна картина на света, организирана представена чрез значенията на думите в съответния език. Благодарение на осъзнаването на света (като обект на мисълта) и на собственото *Аз* (като субект на мисленето) в общностното взаимодействие (чрез словесен обмен на идеи) с други подобни субекти, се достига и до осъзнаване на комуникативната роля на езика и дори до рефлексия върху самия език чрез идейните значения на неговите думи-названия.

Осъзнаването на комуникативната роля на езика изисква преход от въпросите *как* чрез езиковите знаци възприемаме цялото заобикалящо ни неразчленено разнообразие и *като какво* осмисляме това разнообразие към въпроса *какво* осъзнаваме в него. Ако идеята е мисловна форма на пределна, пълна адекватност с мислимия предмет, тя е и осъзнаване на различните нива на осмисляне на предмета – и като образ на възприятието, и като образ на възображението, и като форма на мисълта, характеризираща се с една или друга степен на разбиращо осмисляне на този предмет. Ясно е, че няма как да има възприятие без елементарно осмисляне на усещаното разнообразие. На фона на протичащото разнообразие започва диференциращо установяване на повече или по-малко устойчиви обекти във времевото и пространственото им протичане. Във възприемания обект ние фиксираме неговото протичане и качествена неустойчивост, но и съотнасяме определени моменти от това протичане с неговата вече непротичаща цялост. При възприятието човек все още само усеща недиференцирано себе си, но вече като нещо външно различимо, както и нещата, които вече възприема като външни (и потенциално познаваеми) обекти. На нивото на възприятието вече може да става дума за начало на мислене и човешко осъзнаване. Формално погледнато, и усещането е някакво рудиментарно (органично-телесно) осъзнаване на дразненето (както и драз-

ненето е някакво отчитане от живия организъм на физическите процеси на неживата природа). Но с възприятието, като осъзнаване на усещането, и особено вече с образа на представата, като осъзнаване на възприятието, се навлиза в областта на човешки интелигентното осъзнаване не само на външните предмети (като познаваеми обекти), но диференцирано опомнящо се осъзнаване и на себе си (като познаващ субект).

За да бъде образът на представата нещо самостоятелно, е нужно вече той съзнателно да се отделя от другото (като непосредствено възприемано). Тъй като образът е „съзнателна насоченост към възприеманото друго и съзнателно въздържане от него, той се опитва със силата на своя интелект да мине и без това друго. Субектът на образната представа е сигнал до разбиране на своята самостоятелност по отношение на непосредствено възприемаемото и вече е преодолял смисловата свързаност с онова, което за него е нещо различно, от това, което е присъщо на мислещия, стремящ се и чувстващ субект и само продължава да използва възприемаемото като материал“ (Лосев, 1994: 77). Такъв субект може да извиква образа в себе си и съзнателно да го съотнася със себе си без външно възприемаемо (ако това външно поне веднъж го е афицирало и му е дало материал за образа на представата). Така се стига до резултата на същинското мислене или до мисълта като идея. Едва на нивото на идеята в същинското мислене се постига пълнота на самосъзнанието, когато „на субекта принадлежи и познаваемият материал, и познаващата го сила“. Доколкото в образната представа (като осъзнато възприятие) енергията на осмислянето е насочена към външното като към нещо самостоятелно, то това друго обуславя мисълта с цялата си немисловност и безсмисленост. Така в образната представа мисленето „представя само онези съдържания, които са осмислени не толкова от самото мислене, колкото от стихията на другото. В същинското мислене вече има отказ от другото като самостоятелно начало, обуславящо мисълта, и така се стига до разбиране на самото друго като себе си. (Мисленето мисли мислимото като идея, т.е. всичко друго по отношение на него е то самото и мислещото изцяло предполага самото себе си и като мислимо.) Така мисленето може да мисли само себе си, а не другото, което може или само да се усеща, или да се мисли несъщински, т.е. да се възприема или да се представя“ (Лосев, 1994: 80).

И така, ако в мисленето идеите са същностно осъзнаване на образите на представата, представните образи са осъзнати като съществуващи и без своя обект възприятия, то възприятията са начало на елементарно осъзнаване на някакъв отделен външен обект (принципно познаваем за външния познаващ субект), даден чрез усещанията. По подобен начин и усещанията са някакво осъзнаване (от органично-телесен тип) на неясно какви дразнения, както и дразненията са някакво отчитане (от органичен тип) на непрекъснато протичащите недиференцирани физически движения на неорганичната, нежива

природа. Това е йерархията на интелигентните форми на възможно осъзнаване и степени на осъзнатост на каквато и да е действителност от каквото и да било осъзнаващо същество. Дразненето-стимул е характерно и за низшите организми и както е известно – предизвиква реакция. Усещането е характерно за животните. Възприятията са граничната област на преминаване към мисловно-човешките характеристики, допълнени от представата и идеята. Самият човек, като сложно и многостранно същество, достига в мисленето си до самоосъзнаване и разбиране на своите актове и идеи. В своето осмислящо разбиране на себе си и на същността на всичко останало (като за себе си) човешкото самосъзнание осмислено владее и всички останали степени на осъзнаване – образната, възприятийната, на усещането и на дразненията от движенията на неорганичната природа. Наред с това той може и да различава всяка от изброените степени, поне доколкото разбира, че (в цялата сложност) човекът може (за определени цели) да бъде разглеждан и като безсъзнателно, безчувствено и нереагиращо физическо тяло, просто като заемащо място в пространството, и само като дразнещ се организъм, и само като усещащо животинско тяло, и като чувствено възприемащо, волево действащо и мислещо същество. Всички тези състояния са едновременни и взаимодействащи си в нормалния жив човек и обикновено неизбежно се контролират от мислещото съзнание, така че е трудно да бъдат отделяни, но поне може да се мислят отделно според собствената си роля в цялото. Разбира се, може да се посочат гранични състояния, в които се случва да изпаднат и нормални хора – от невротико-психотично затваряне в плен на собствените фантазни образи без тяхното осъзнаване във връзка с някаква реалност, през афективни разстройства на способността за осъзнаване на възприятията или халюцинационна илюзорност на самите възприятия, до състояния на безсъзнание и безчувственост.

Осъзнаването на изброените степени на осмисляне на обкръжаващата среда, както и на собственото самоосъзнаване, води до по-голяма яснота за това, какво точно подлежи на осмисляне в актовете на взаимно общуване и взаимноопределяне при независимите дейности на осмислянето и на тази среда. Всяко от нивата на осмисляне се характеризира с различна степен на проява на смисъла сред безсмислието, на яснотата на разбираемостта сред мрака на неразбирането.

В обобщение на тези и като преход към следващите редове може да се изтъкне, че в различните теории съществува относително единно мнение, че езикът, като реч, е резултат от сложни психически процеси и в голяма степен речевата дейност е автоматизирана и не(до)осъзнавана дейност, а владееенето на езика, като езикова компетенция, отнасяща се до преценка за граматичността и смислеността на фразите или за лексикализираността на думите, се определя като предимно интуитивно знание. Проблемът с осъзнатостта на езика обаче е по-сложен, доколкото за езиково осъзнаване може да се говори

едва при наличие на рефлексия върху езика като обект на съзнанието, както е при съзнателното му използване (и учене), с резултат експлицитно знание за езика. Думите-символи със своите значения не се нуждаят от съзнателно развивана (логическа) аргументация, за да станат общностно споделяни, а са основани предимно на интуицията за значенията като за „споделяни обществени мнения, докса“ и се поддържат от социолектни предпочитания по „интуиция за словесна престижност“ и от „езиковото чувство и вкус“. Ако за критерии за езиково осъзнаване се приемат корекции и перифрази на собствени изказвания, коментари върху собствената реч и език или речта на другите и задаване или отговори на въпроси, отнасящи се до речта и езика (характерни и за децата), едва за усвоената идиоматика, както и за игровите езикови форми от каламбурен тип, може да бъде обосновано начало на същинска осъзнатост на езика с неговите думи-символи.

II. Не само всеки текст, но и всяка дума, без дори да се има предвид индивидуален интерпретиращ или специален интерпретатор, вече *„съдържа своята интерпретация в самата себе си“*, както е било известно още на Аристотел, а на него – от античната реторика (за подробности вж. Рикъор, 1994). Думата, дори само като символно единство на значение и звучене, е винаги определено осмислящо разбиране на определено смислово изразяване. Самият символ е винаги предметен образ в известна негова осмисленост, както е и смисъл, изразен в известна образна предметност. Всеки символ е образ и всеки образ (поне в степен на известна осмисленост) е символ, т.е. символът е образ, неразривно свързан с някакъв смисъл. Предметният образ и дълбинният смисъл са двата полюса на символа, доколкото символът губи своето проявление без образа, а образът се разпада без обединяващия го смисъл. Преминавайки в символ, образът става смислово „прозрачен“, а смисълът на символа е колкото даденост, толкова и динамична тенденция, т.е. той е необясним еднозначно определено, а като осъществяван чрез други символни връзки, но без да достига до чисто понятие. В своята тенденция към схематизъм символът се стреми към еднозначността на термина, а в тенденцията си към алегоризъм се стреми към другия си полюс – собственото име (на личността или на емблемата), докато балансът между тези крайности си остава в образната предметност.

Осмислено изразеният предметен образ и образното осмислено разбиране на предмета се взаимноопределят в наименованието им, в думата-символ. Такова смислово разбиращо взаимноопределяне създава символа като основна и първична мисловно изразна форма. Разбираният в човешкото мислене смисъл на мислимия предметен образ го превръща в образен *предмет*, като създава фундаменталната и първична символна предметност вече в потенциално изразната форма на значението като един вид мисловно „тяло“ („духовна материя“), което се фиксира символно в материално звуковото изразно тяло на

думата-символ. Потенциално изразната символно-предметна форма може да се образува и като символно „духовно тяло“ на художествената идея, която да получи актуален израз не само в поетична дума-символ, а и в идол или статуя, в картина или икона. Така става ясно, че както специфично художествената (или иновационно технологичната) идейна форма е възможен израз на определено разбран образен смисъл в уникални произведения на изкуството (или еталонни артефакти-образци), така и всяко словесно значение е реализирано в акустична дума предметно същностно разбиране, което става име-название на всички актуално действителни (и физически) предмети, които се обхващат от смисловата предметност на значението във взаимовръзка със значенията на другите думи, осмислено назоваващи други предмети.

Макар че може на пръв поглед да изглежда парадоксално, не предварително намерените в природата готови предмети и същества са получили необходимите за човека имена-названия, а специфично човешкото им предметно разбиране, намиращо израз в думите-названия, определя предметите чрез техните имена (вж. и Касабов 2006; 2008). Централният проблем е в това, че нито за човека, нито за човешката общност има неразбрани по никакъв начин неща. Всички (все още) незабелязани или неразличими от човека неща за него просто не съществуват (като слети с неразчленения фон), докато всяко нещо, схванато във възприятията като различно и отделно представимо с някаква форма или качество, се превръща в разбираем и в известна степен разбран предмет, т.е. той не само е забелязан като различен, отделен и оценен като значим сред останалите предмети, а вече е и разбран и има словесно значение.

Символът е винаги някакво интерпретативно общностно разбиране на изразената същност на предметния образ, а неговото значение е социокултурно апробираният (лексикализиран) в определена ценностна система схематичен резултат от такова разбиране на образа като предмет, изразяващо го в един от същностните му аспекти. Интерпретацията на думата-символ в общото ѝ значение (на нейните значения) или на разбрания по някакъв начин и до определена степен предмет в неговото име-название по принцип може да достигне и до пълно разбиране за предмета в неговата *идея*. Идеята е интуитивна смислова форма не само на адекватност на предмета с мисълта за него, достигаща и до степен на (екстатична) неразличимост между разбиращия предмета (субект) и мислимия предмет (като обект). Тя е тъждество на интелекта и предмета, идеален корелат на предмета, на предметната същност на думата. Така например *‘истината’* вече не е гръцкото, латинското или българското разбиране за нея като *‘незабравимото’*, *‘заслужаващото доверие’* или *‘същността, самото то’*, а нещо повече, което е независимо от разбирането за нея според различните езикови общности. Това е тъждеството на определен предмет (като *истина*, *прозорец* или някой друг) с идеалния корелат (в мисълта) за него, постигнато в общуването на мисълта с предмета и в разбирането на неговата същност чрез символните енергии, които я изразяват.

Символното словесно значение е тази смислова форма, която предметява разбираня от мисълта предметен образ и с това мисловно предметяване прави възможна постоянната връзка на тази предметност с всеки от актуално съществуващите в действителността „физически“ предмети, които се отъждествяват с тази предметност-значение в общото за всички тях име-название. Тази постоянна връзка се състои в индексалното разпознаване на всички конкретни предмети, символизирани чрез типовата им една и съща предметност в едно название (като дума-*онома* или като *тема* в изречение). Едновременно с това (от обратна посока) символната връзка се поддържа и от категоризиращо-характеризиращото иконично-образно разбиране на различни качества на общата предметност-значение чрез всеки от конкретните предмети, назовавани с една и съща дума в най-различни ситуационни комбинации (или като *сказуемо-рема* в изречение). По линията на тази тематично-рематична символна връзка се осъществява постоянното движение от изразяването на цялостния смисъл в речта чрез назовавания на конкретни предмети с общи думи от езика при всяко говорене до разбирането на цялостния смисъл на изказването чрез общите езикови названия за конкретни предмети при възприемане и обратно. Тази връзка е от типа на синекдохата, доколкото се основава на назоваването на целия предмет чрез (емблематична) негова част и обратно, или от типа на метонимията, както е и при обратимостта на връзката между нарицателно и собствено име.

Разглежданото символно отношение на формата на значението на думата с назовавания от нея предмет се утвърждава чрез *квазидедуктивен* тип (хипотетико-абдуктивна) логическа връзка. При абстрактното понятие, за разлика от значението, с което има едно и също название, но се мисли не като самия образен предмет, а като обосноваване на предметния образ чрез сбора от характерните му различителни признаци, вече се предполага навлизане в сферата на актуалните „физически, природни“ предмети. Такова твърдение привидно противоречи на абстрактната природа на понятието, но именно чрез тази абстракция мисълта обхваща предметите, включващи се в обема на понятието. Проблемът е в това, че понятието не се интересува от всички актуални фактически выплъщения на дадена предметност в безброй природни факти, а само от техните природни закономерности, от природния закон, който е изведен от тях. Такава логическа изводимост на съдържанието на понятието е от индуктивен тип. Вече отчетливо се забелязва, че понятието намира обосноваването на своето съдържание (като един вид терминологично значение на думата) не само в аналитичното разчленяване на цялостния предмет до сумата от неговите характерни различителни признаци, но и в мисловното утвърждаване на предмета чрез проверката на правилността (необходимостта и достатъчността) на тези аналитични признаци на предмета в практиката и в основните ѝ природни закономерности. В резултат на такова потапяне в закономерностите на практиката за верификация на разбирането на същността на предметите в понятията за тях

се получава не тълкувателно обяснение на разбрания образ на предмета (както е в значението на думата и лексикографското му тълкувание чрез други думи), а логическо определение-дефиниция на понятието за предмета чрез изброяване на характеристиките му според природните закони, на които се подчинява. Така например понятието за нещо, което всички добре познават като *вода*, е или ‘безцветна прозрачна природна течност’ за физиката, или просто ‘молекулно съединение на два атома водород с един атом кислород’ за химията. Трудно е при това положение да бъде разпознат предметът *вода*, въпреки правилното му разбиране от науката, тъй като от такъв тип разбиране е изключена представата за *вода*, схващана в предметното значение на думата като ‘изворна, течаща, мокреща, утоляваща жаждата и поддържаща живота...’. Понятието е свело всички и всякакви *води* до идеализираната предметност – природна течност или до елементния им състав – водород и кислород. Така и всеки предмет е сведен преди всичко до идеализацията твърдо тяло, което се мисли като идеално сферично тяло (нещо като бiliarдна топка) от идеален (утопичен) твърд материал, съставен, на свой ред, от идеални атоми с идеализирано закономерни движения, а в по-нататъшна идеализация се разглежда просто като материална точка. Така, за да бъде разбрано физическото понятие *привличане*, се оказва достатъчно да се знае, че масите се привличат обратно пропорционално на квадрата на разстоянието между тях, без оглед на конкретни разстояния и маси на конкретни тела (пример на Лосев, 1994: 128). И обратно, за да се даде емпирично знание за това, що е *литий* например (поради неговата нетрайност в свободно състояние), пък е нужна едва ли не детайлна инструкция за лабораторното му добиване (пример на Пърс, 1992 – 1998).

За разлика от понятието, значението на думата не следва строго нито индуктивната, нито дедуктивната логическа изводимост в своите интерпретации, макар и частично да ги използва чрез постоянното синекдохично напрежение (от типа преход от „конкретно“ в „абстрактно“ и обратно). Това става в „дедуктивните“ движения на думата към индексална идентификация с предмета (*тема*, като субектен номинатив) в актуални назоваващи изказвания или в „индуктивните“ обобщения в значенията на думата от актуалните предикативни определения на предмета (*рема*, като сказуемно определение) в актуални квалифициращи изказвания, както и в съкратени силогистични форми като реторическата фигура *ентимема*. Значението на думата-символ получава своята „аргументативна“ обоснованост предимно от използването на комбинирани интуитивно-дискурсивни форми от *хипотетичен* (абдуктивен) тип. Но най-сигурното условие за такова обосноваване на значенията са многократно повтарящите се актове на същинска комуникация в общуването чрез предметни символи, което означава общуване с *други* хора въз основа на това, което *ние* установяваме като *тяхно* разбиране за предметите, към които е насочено *нашето* внимание и съвпадението на *нашата* интерпретация

на предмета, към който е насочено *нашето* внимание с интерпретацията му, когато към него е насочено и вниманието на *другите*. Такова значение вече е съвпадаща интерпретация на предмета на общуването, погледнат и разбран като видян през очите и разбран чрез представите (които имаме за представите) на *другите*, чрез общото му комуникативно название-символ. С други думи, значението се явява израз по-скоро на общоприетото мнение (реторическата *докса*), отколкото на теоретично разбиране за предметно-образната същност (макар че може и гранично да се регулира от него).

Символът (със своите значения) допълнително се обосновава чрез интуитивно базиране на парадигматичните си отношения със значенията на другите думи-символи в езиковата система, както и асоциативно – чрез емблематичния принцип на *синекдохата*, наред със словообразователните и образно тропеичните асоциативни връзки. Тук следва да се изтъкне, че и многобройните повтарящи се речево-езикови употреби на дадени думи за даден тип предмети и за определени конкретни предмети от този тип водят до убеждаващо умозаклучение за закономерността на значенията на думите и техните означения по пътя на *индукцията*. Способността за закономерното (в смисъл на регулярно) означаване на даден тип предмети с определена дума и правилното денотиране на конкретните предмети от този тип чрез тази дума при всяко изказване осигурява такова убеждаващо умозаклучение от *дедуктивен* тип. Най-често обаче такива убеждаващи умозаклучения се постигат интуитивно чрез асоциативните (парадигматични) отношения между пълноценните думи-знаци по принципа на *емблематични (синекдохични) примери* или предимно реторически *тропи*. До такива убеждения се достига в резултат на вероятностни умозаклучения (чрез реторическата аргументативна фигура на *ентимемата*) от възможностно-вероятностни предпоставки (премиси), установени като общоприети мнения, т.е. като *хипотетични (абдуктивни по Пърс) умозаклучения*. Такива убеждения се установяват и чрез взаимодействиещото влияние на многократно повтарящите се реторични индуктивни, дедуктивни и хипотетични аргументативни интерпретации. Те са допълвани от *общностните функционални конотации* и от несъзнаваните, интуитивни културни и персонални предпочитания (на „езиковото чувство и вкус“), които, заедно с *мотивите за емоционално оценъчните конотации*, установяват споделяни общностни мнения (*doxa*). Такива мнения са в ролята на *правдоподобно знание* за предметната същност или значението на всяка дума с тенденция за бъдещо *познание на истината (идеята)* за същността на думата-символ, а чрез нея – и за предмета, който тя означава.

Като резултат от заложеното в системността на езика обосноваване на символа, убеждението в разбирането на значенията на думите се установява имплицитно в *конотациите* им, експлицитно се изразява сентенционнно в *идиоматиката – фразеология*, но най-ясно се обяснява чрез *тропеизацията*.

БЕЛЕЖКИ

1. Междувременно този текст беше публикуван (почти без изменения) като част от наскоро издадената книга: Касабов, Ив., Проблеми на общата лексикология, София: Изд. на БАН, (срв. с. 60 – 72).

ЛИТЕРАТУРА

- Касабов, И. (2006). *Граматика на семантиката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Касабов, И. (2008). *Лингвистиката между строгите науки и свободните изкуства*. София: Изд. на Нов български университет.
- Лосев, А. (1994). *Философия на името*. София: Изд. ЕВРАЗИЯ.
- Пърс, Ч. (1992 – 1998). Peirce, Ch. *The Essential Peirce*, Vol. 1 – 2. Ed. by N. Houser and Ch. Klosei. Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Рикьор, П. (1994). Какво е текстът? (превод от френски Калин Михайлов) // *Литературата*, 1994, № 1, с. 50 – 73.

ABOUT THE WORD AS A MEANS OF COMMUNICATION

Abstract. This article is an attempt to clarify the complex problem of verbal communication under the conditions determining the understanding between the participants in communication and thanks to the symbolic features of words with their commonly shared meanings and significance. The text is organized into two parts. The first part is devoted to the problems of speech communication as speech activity closely related and intertwined with other human activities. Special attention is paid to the levels of understanding and the conditions of intelligibility as a result of speech communication. In the second part of the article, in every single word inhered semantic interpretability is considered, as well as the semantic self-substantiation of word-symbols in the language system through their commonly shared meanings, intelligible usages and values-connotations.

✉ **Prof. Ivan Kasabov, DSc**
New Bulgarian University
Res. quarter Ovcha Kupel
21, Montevideo Str.
1618 Sofia
E-mail: ikasabov@nbu.bg
Sofia, Bulgaria